

ПОРО ШАРНЫМАШ

Пытартыш ийлаште шарныме семын возымо сын марий сълнымутыштына палынак виянаш тўналын. А.Волков ден И.Осмин, В.Ошел ден В.Любимов да молат шке илыш йыжынгышт, писатель йолташышт нерген шўм шомакым иктешлен каласеныт.

Марий Элын калык писательже В.Юксернат шарныме жанр шотан ятыр очеркым возен. Нунын кокла гыч икмынарже "Нигё ок мондалт, нимо ок мондалт" книгашке чумыралтын, а южыжо "Марий Эл" газетеш савыкталтын.

В.Юксернын шарнымашлажым лудын лекмеке, ик тўн ойыртемым палемдаш кўлеш: нуно тўжвачын, йыжвэ-яжвэ возалтын огытыл, серымын негызше ўшандарыше, пенгыде. Мутлан, "Ушыштем — тошто Чарла" очеркыште автор тўналтыш сълнымут ошкылым ыштымыж годым Шабдар Осып дене вашлиймыж нерген пеш порын, тауштен шарналта. Тўрлө шўрынан сълнымутшо дене лудшо-влак коклаште пагалымашым налше Шабдар Осып шке гыч возаш кумыланше рвезыен дене чон почын кутыраш жапым муын. Кугу писательнын шергакан сугынь шомакше В.Юксернын чоныштыжо тачат ила. Шабдар Осып кажне персонажын лач тудлан гына келшыше йылме ойыртемым почын пуаш темлен. Сълнымутышто кажне шомакын кўргө вийжым, тутьлыкшын палыше писатель возымаште герой-влакын кутырымыштым раш да кўчыкын чогаш кулмым поснак

палемден. В.Юксерн Шабдар Осып танастарен каласыме онгай шомакынат шарналта: "Кажне ой лупшалме сола йўкла йонгалтше".

Писательнын Шабдар Осып нерген шарнен возымыжо суапле, самырык, ўшаным пуышо, шочмо сълнымут паша верч эреак йўлен шогышо автор-влакым кушташ кумыланда.

"Никандр Лекайн" шарнымашат шуко уым пален налаш полша. Теве писательнын сълнымут лўмжэ кузе лийме нерген йодышым тарватыме. Тидын шотышто самырык тукым коклаште тўрлө ойым колаш лиеш. Мутлан, икмынар ий ончыч кугу школыш тунемаш пураш толшо рвезе тыге мане: "Ончыклык писатель Морко вельысе шочмо Коракосола ялже гыч олаш лектын каен да тыге варажым Лекайн сълнымут лўм дене возаш тўналын".

В.Юксернын тидын нерген возымыжо утларак ўшандарыше. Ты йодышым лончылымыж годым писатель дене мутланымыжымат, шотыш налын. А тудыжо тыге ойлен: "Морко велне Никандрым Лекандр маныт. Лекандр лўмым пыртак "локшинчалыымат", йн мучашым С.Чавайн деч кўсынлышым". Тыге писатель шке лўмжымак, изиш вашталтен, псевдоним семын кучылтын.

Н.С.Лекайнын тўрлө шўрынан сълнымут пашаже илышым тўткын шымлыме, уым кычалме негызеш виян толын. Тудын эн тўналтыш возымыж гыч иктыже "Насти" ойлымаш лийын. Произведенийын кузе

шочмыж нерген К.Т.Коряков шке жапыштыже икмынар мутым луктын ыле, но В.Юксернын возымаштыже ушандарыше вийже утларак. Вет Василий Степанович Н.С.Лекайнын шкенжын ойлымышым шарналтен. Коло индешимше ийыште шочмо кундемшыкыже чодыра корно дене кайымыж годым пүнчер лонгаште чумырген шогалше ен-влакым ужын. Нуно ўдырын пүнчө йымак логалын колымыжлан чот ойганеныт. Кумылым волтышо сўретым ужмеке, писательын чонжым тургыжландарыше пуламыр авалта. Прозаик, ўдырын шке пиалже верч кучедалмым иктешлен, "Насти" ойлымашым возен, "У вий" журналеш савыктен.

Тымарте С.Г.Чавайн ден Н.С.Лекайн кокласе сылнымут кыл нерген але пеш шагал ойлалтын ыле. В.Юксерн тиде күлешан йодышмат икмынар рашемден. Тыгай ойым лукташ Никандр Сергеевичын шке каласыме мутшат амалым пуэн. 1958 ийыште Н.С.Лекайн Марий АССР писатель ушемлан илыш да сылнымут корныж нерген возен. Тўналтыш сылнымут ошкылжым ыштымыж годым С.Г.Чавайнын поро кумылжым, полшымыжым палемден. Тудак "Насти" ойлымашыжым савыкташ йоным ыштен. Самырык авторын сылнын шонен моштымыжо, йытыра, лывырге йылме дене возымыж нерген Сергей Григорьевичын ойлымыжо моткоч күлешан, кумылангыше, вийым пуышо лийын.

В.Юксернын шарнымаштыже Н.С.Лекайнын уло вий-куатын пашам ыштен моштымыжым рашемдыме. Теве "Кугу сарын тулыштыжо"

шучко тушман дене талын кучедалме жапыште возалтын. Сылнымут тул лонгаштак шочын, манаш лиеш. Тудын эн тўналтыш вуймутшо "Аня" лийын. Сар деч вара Н.С.Лекайн романжым тўрлаташ, келгемдаш пижын. Уло вийым пуэн, йўд-кече манме гаяк тыршен пашам ыштен, ятыр уэмден, вестўрлемден. "Аня" роман дене танастарымаште тўрлатыме произведений ятырлан куге-мын, сае-мын. У герой-влакымат сўретлыме. Тунамак В.Юксерн редактор семын романыште улшо кўчык-кужумат ужын. Писатель дене кутырымо годым В.Юксерн чыла тиде нерген ўшандарен ойлен. Н.С.Лекайн редакторын ой-канашыжым тўткын, ушыш пыштен колыштын да, жапым шуйкалыде, пашашке пижын.

Писательын моло у сылнымутан произведенийже-влак дене пашам кузе ыштымыж нергенат ойым пидме. Мутлан, самырык тукымын йўратыме "Шўртньо падыраш" повесть кўчык жапыште, талукат пелыште гына, возалтын. Шонен пыштымыжым шукташ манын, Н.С.Лекайн пеш тыршен, жапым моштен кучылтын, пашам ыштен.

Н.С.Лекайн, сылнымут пашаж дене чапым налше писатель, тунамак поро кумылан, лыжга койышан, тыматле айдеме лийын кодын. Илышын чын вўршержым палаш манын, чўчыкыдын калык коклашке лектын коштын. Ялыштат, олаштат лудшо-влак дене вашлийме годым кечмогай пўсў, тура йодыш дечат коранын огыл, раш, чын умылтараш тыршен. В.Юксерн Н.С.Лекайнын

чүңкүдүн кучылтмо ойжымат ушеш-
тара: "Илыш — калык коклаште". Пи-
сатель калыкын уш, шүм-чон куат-
шым күкшын аклен. Сылнымут паша
нерген кутырымашыже тыгай ойым
келшышын пурташ йөрәтен: "Возаш
кунет уло — калык дене кутыро,
калык деч тунем".

Кузе шолын
лекше яндар
памаш келге
мланде лончо гыч
вийым налеш,
тыгак Н.С.Лекай-
нат, илыш
"эгерым" чарны-
де шымлен, кел-
шыше сылнымут
чиям кычалын,
возымо пашажым
виян ден, уста-
лыкшым келгем-
ден толын.

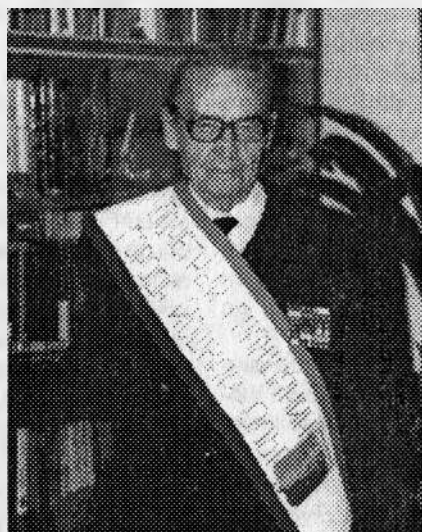
Писатель шоч-
мо калыкын шке-
шотан ойпогыж-
лан шүман лий-
ын. Ятыр калык
мурым пален.

Яндар йүкшө дене колыштшо енын
кумылжым порсынлен.

Никандр Лекайн самырык автор-
влак дене пенгыде кылым кучен.
Возен шогышо ятыр рвезе литера-
торлан поро ача, иза гай лийын, куш-
кашышт полшен. Теве З.Каткова,
В.Исенеков да молат, писательын
поро, келшыше ойжым шотыш на-
лын, шке сылнымут пашаштым
виян денят. Ял илышым, кресаньык
пашам сайын палыше И.Емельянов
дене пырля Н.С.Лекайн "Канде шин-

чан үдыр" повестьым возен. Произ-
веденийын шуко геройжым илыш
лонга гычак налын сүретлыме.

Кажне писательын тун сылны-
мут паша деч посна яра жапым эрта-
рыме, каныме шотан куан, чонлан
келшыше сомылжо уло. Теве

В.Юксерн.

Н.С.Лекайн нойы-
шо ушыжым
пүртүс лонгаште,
кол кучымо
годым, кандарен.
Кежеж ўжаран
шөртнө солык-
шым рүзен лек-
мым писатель
Ноля эгер се-
рыште ятыр гана
куанен эскерен.
Колызо ен öрын,
аптыранен ок
шого, маныт. Ты-
гак Н.С.Лекайнат
икымше гана
вашлийме ен
денат вашке гына
палыме лийын,
шыман кутырал-
тен колтен. Тыге

ваш-ваш умылымо кумыл шочын.

В.Юксернын шарнымаштыже ут-
ларакшым Никандр Сергеевич Ле-
кайнын сылнымут пашаже виян
толмо нерген ойлалтеш. Моло се-
мынже лийынжат огеш керт. Вет пи-
сатель возаш, калык илышым кум-
дан сүретлаш шочеш.

Писательын шке лишыл йолт-
ашыж нерген возымыжо кумылын
лудалтеш. Н.С.Лекайнын илышыш-
те шуаралтмыжым да сылнымут па-
шаште тыршымыжым утларак пален
налына.

Жап шиждымын, писын эрта.
Н.С.Лекайнын шочмыжланат ин-
дешле ий теме. В.М.Васильев лү-
меш научно шымлыше марий инсти-
тут да Марий Эл писатель ушем тид-
лан көра конференцийым эртарышт.
Писательын ўдыржө, Нина Никанд-
ровна, ачажым пеш порын шарнал-
тыш, түрлө волгыдо кумылжым ра-
шемдыш. Моло-влакат лүмлө проза-
икым шарналтен ойлышт. Чыла
шарнымашым иктыш чумырен,
посна книга лукташ жап шукертак
шуын.

В.Юксернын "Миклай Казаков"
шарнымаш түсан очеркшат лудшын
кумылжым савыра. Тидым нергелен
лекмеке, поэтын пүтын илыш да
сылнымут корныжо рашемеш.

Ялысе школышто тунемше рве-
зын чоныштыжо шке гыч возаш шо-
нымо кумыл лектеш. Икмыняр поче-
ламутымат сера. Лач тиде пагытыш-
те самырык тукым верч тыршыше
Зинаида Емельяновна Яковлева
дене вашлиеш. Тиде илыш тат он-
чыклык мурызылан пеш шергакан
лийын. В.Юксерн М.Казаковын та-
уштен каласыме ойжым ушешта-
ра: "Зинаида Емельяновнан ласка
кумылжо, ушан канаш ойжо, мыйын
(ньоган) чон шўлышем умылен мош-
тымыжо поэт лияш шўманденит..."

Н.К.Крупская лүмеш Марий пе-
дагогический институтышто тунем-
мыж годым М.Казаков сылнымут па-
шажым палынак виянден колта.
1938 ийыште "Почеламут сборник"
лүм дене икымше поэзий книга-
же лектын. Тудым Марий кугыжа-
ныш пединститутысо студент-влак
канашеныт. Шке шомакыштым

Ш.Булат ден В.Рожкин, И.Антонов
ден М.Майн да молат каласеныт,
М.Казаковын сылнымут чолгалыкым
поген толмыжым палемденыт. Он-
чычсо сай паша койышым шотыш
налын, кызытат кажне савыкталтше
у книга, түшкан погынен, чыла мо-
гырымат келгын канашен налаш
келша. Вет тидыже кажне возышо
енлан кушкашыже полша.

М.Казаков чытамсыр чонан поэт
лийын. Тудо шочмо калыкше деч
эреак тунем шоген. Тудо курым-
курым дене виян толшо келге шоны-
машан, шкешотан сылнылык дене
ойыртемалтше калык мурым кўкшын
аклен, возымыж годым келшышын
кучылт моштен. В.Юксернын шар-
нен серымыж гыч пален налына:
поэт, Йошкар-Ола воктенсе Кугусо-
лашке йолташыж дене толмеке,
тысе ўдыр-влакын яндар йўкышт
дене йонгыдын муралтен колты-
мыштым шўм шулен колыштын.
Ямле кенез пагытыште олыкышто
шергылтше муро-влак кокла гыч ик-
тыже поснак чонешыже логалын:

Кече лектеш ший гае,
Волен кая той гае.
Мемнан илыш порсын гае,
Эртен кая эр лупс гай.

Ожнысо мурым тўткын колышт
лекмеке, поэт шке куанжым чоныш-
тыжо кучен, шылтен кертын огыл,
шонымашыжым тыге тўзатен кала-
сен: "Калык — мудреч. Ик поэтат
мемнан литературышто тыгай шо-
нымашан куплетым але чумыртен
моштен огыл, а калык моштен". Тудо
шкешотан калык мурынам "вўдшин-
ча памаш" семын аклен.

М.Казаков ұмыржө мучко мурпаша дене илен. Сылнымут шотышто утларак пален налаш, возымо усталыкшым утларак виянден колташ манын, кумло ийым вончышо поэт М.Горький лүмеш Литературный институтыш тунемаш пура. Түрлө калыкын лүмлө поэтышт дене палыме лиеш. 1950 ийыште тудын рушла савыкталтше "Поэзия — любимая подруга" почеламут сборникше пеш кукшын аклалтын, элын Государственный премийже дене палемдалтын. Тыге М.Казаков сылнымут пашаж дене лауреат лүмым сулен налын. Марий поэтын мурсаскаж нерген уло эл көргыштө ойлаш тўналыныт. Тудын шкешотан возымыжо түрлө вере кумдан савыкталтын. М.Казаковын лүмнерже, чапше шарлен, но поэт тоштыж гаяк лыжга кумылан, тыматле койышан, шкенжым простан кучен моштышо лийын кодын. Кугешныме, копшо койыш тудлан пырчат келшен огыл.

М.Казаковын яндар шўм-кылан, тыматле улмыж нерген В.Юксерн раш возен. Шарнымаш гыч поэтын тыглай койышан улмыжым рашемдаш полшышо ужашым ончыктен кодашат уто огыл, шонена:

"Миклайын лүмнерже, мурсаскаже уло элыштына чапым налыныт гынат, лауреат лийше поэт "тўняжым монден" огыл. Ме, тудын йолташыже-влак, Писатель ушем, марий калык поэтын чапше дене кугешненна, а поэт шке куанжым кечкуштат сорлыклен моштен. Пырля

лийме годым икана Госпремий да лауреат улмыж нерген мутым луктын ончышым. Маньым: "Миклай, тый шкеже тидын дене от кугешнемо? Вет кеч-мо гынат, Государственный премий лауреат лўм моткоч шерге". Тудо тунамак вашештыш: "Марий енын онай мутшо уло: "Моктанышын мокшыжо шелеш..." Изиш шинчышат, ешарыш: "Такше, конешне, куанем. Но куанлан чонем гыч "төрген лекташ" эрыкым пуэм гын, шкемын мурпашамлан вынемым кўнчымө дене иктак. Лауреат лўм ончыкыжо сылнымут пашалан утларак тўзланаш, сасканаш вий-куатым пуышаш".

М.Казаков айдеме чон моторлыкым веле огыл, пўртўс соралымат шижын, умылен моштен. Сай, поро койыш, тудым куандарен, а торжалык ойгандарен. "Пўртўслан ўчымышташ язык",— манын поэт.

"Порылык чон гыч чоныш кусна",— оила калык. Тиде тыгак, М.Казаковат шке поро шўм-кылже дене шуко самырык авторлан кушкашыже полшен. Мутлан, М.Якимов мурпашаштыже М.Казаковым "кумылчо кресачалан шотлен". Вет лўмлө поэт самырык авторлан лач жапыштыже күлешан ойым пуэн, яндар сылнымут пырчым арва деч ойыраш туныктен. Варажым, илен-толын, М.Якимов, усталыкым поген, сылнын возаш тўналын, шочмо поэзийнам ятыр виян произведений дене пойдарен.

Шола гыч пурлашке: Сергей Николаев,
Геннадий Матюковский да Василий Юксерн.

Сылнымут пашалан кумыланше кажне авторлан М.Казаков ончыкылан ўшаным пуышо, вийым ешарыше мутым муын моштен. Тудо яндар чонжо дене нигунамат кокытеланен, рывыжланен огыл, лач чыным тыматлын луктын каласен. Теве В.Юксерн шарнен возымаштыже самырык автор-влакын 1947 ийысе погынымашышт нерген мутым луктеш. Тунам М.Казаков рвезе поэт-влакын мурпашаштым лончылен. Тудын кумылжым Г.Матюковскийын поэзийже утларак савырен. Шуко жап эртымеке, М.Казаков тыге ойлен:

— Республиканский канашлан Писатель ушемыш поэзий кышыл чоло погынен. Чыла лудын лектым, но Г.Матюковскийым ик автор денат

танастараш ок лий. Чот ойыртемалтеш. Келгын шона. Поэतिकым сай пала. Тўналше от ман. Шижалтеш, мурпашаште шке корнымым пўчкеш. Туге гынат книгаштыже тўрсыр вер але шагал огыл, шонем.

М.Казаков сылнымутым чын аклымым йўратен. Г.Матюковскийын поэзийжым лончылымо годым кырыкмарла возымын ойыртемым шотыш налаш кўлмым палемден.

Шуко самырык авторын возымыжо М.Казаковын кидше гоч эртен. Кажныже кўлеш канашым напын, кугу поэтын ойжым колын, ушыш пыштен. Лўмлў мурызо литератор-влакым кажне кечын, уло чон тулым пуэн, пашам ышташ ўжын. "Ынышт

вашке возымыштым ош тўняш лук-таш", — сугынълен ойлен М.Казаков.

В.Юксерн поэтын илышыштыже вашлиялтше нелылыкымат огеш шылте. Жапын-жапын М.Казаковын еш илышыже куандарыше лийын огыл. Литератор-влак кокла гыч южыжо уста мурызылан коранен коштын, торжа ойымат луктын каласен. Сылнымут мастар вашлиялтше йӧсым сенаш жапыштыже коргӧ вийым муын.

Поэзий М.Казаковын пүртүс пуымо чон пүрымашыже, шочмо элже ончылно ыштыме кугу суапше лийын. Тудо, ончыл шонымашан мурызо, шемер калыкын куанже да ойгыж дене илен, уло чон куат дене ыштыме сылнымут пашаж дене полшаш тыршен, ончыко ўжын. Лач тыгай шонымашым луктеш В.Юксернын "Миклай Казаков" шарнымашыже.

В.Юксернын Тыныш Осыпым ушештарен возымыжат шергакан, писатель нерген шуко уым, чыным пален налаш полша. Незер кресаньык ешеш шочын-кушшо ончыклык писатель, чыла нелым сенен, кырт-менак тунемаш тыршен. Йӧсӧ жапыште С.Г.Чавайнын полшымыжо куандарен.

Туныктышо лүмым налмеке, Тыныш Осып рвезе калык коклаште шинчымашым шарен шоген. Шкенжын первый пьесыже-влакым воза. Нуно марий театр шочмаште моткоч күлешан лийыныт.

Самырык учитель-литератор шочмо йылмым шымпыше ученый

лияш шонымо дене ила. Но кумлымшо ийласе пуламыр илыш торжа шугыньжо дене Тыныш Осыпымат кенета перен, яндар лүмжым ик жаплан чылт арамак амыртен, шўктарен. Тудлан ӧрдыж верлаште шуко йўштӧ-шокшым чыташ логалын. Ончыкылан ўшаным йомдарыдыме Тыныш Осыпым чонжо торжагын, кўэмалтын огыл. Яндар лүмжӧ пӧртылмеке, писатель угыч уло вийже дене сылнымут пашашке пижын, ятыр произведенийым возен. Нунын кокла гыч эн кугужо — "Анук акай" роман. Тыныш Осып писатель-влак дене вашлиймыж нергенат онайын серен. В.Юксерн чыла тидым негызлен радамла, ятыр иктешлыме, тылеч ончыч палыдыме ойым чола.

Шке жапыштыже В.Юксерн драматург, мер пашаен, туныктышо Александр Федорович Конаковын илышыжым, сылнымут пашажым келгын шымлен. Тиде гана автор писатель нерген статьям возымыж годым палыше-влакын ойлымыштым, шарнен каласкалымыштым шотыш налын, серымыжым ўшанда-рышым ыштен.

РСФСР культурын заслуженный пашаенже, Марий АССР-ын калык поэтше Геннадий Матюковский нерген шарнымаш "Акпарсын уныкаже" манын лүмдалтын. Шке семын, келге шонымаш дене шындарен каласыме. Вет тудын шкешотан поэзийже курым-курым дене виян толшо калык ойпого гыч пентыде вожым налын, атыланен.

В.Юксернын Николай Арбан нерген очеркшат писательын кажне произведенийым чот шуарымыж дене палдара

Марий пүртүс мурызо А.Мичурин-Азмекейын сылнымутшын куатше виянын толмо негызшыма т ушандарен ончыктымо. Калыкын йоратыме писательже лудшо-влак дене пенгыде кылым кучен шоген, ончыклык геройжын койыш-шоктышыжым шымлен. Тыге гына прозакын возымыжо келшыше, чонеш вочшо лийын.

Василий Степанович Юксерн (Столяров) шочмо сылнымутан литературжым пойдарымаште пел ку-

рым утла тыршен. Марий калыкын илышыжын түрлө йыжынжым сүретлен ончыктен. "Атаманыч" повестьше самырык тукумын йоратыме произведенийже лийын.

Пытартыш жапыште Марий Элын калык писательже В.Юксерн шке лудшыжо-влак ончылно эше ик суапым ыштен, ятыр писатель нерген шарнымашым возен. Тудын серыме чыла шарнымашыжым, иктыш чумырен, посна книга дене савыктен лукташ күлеш. Вет рвезе калык кажне писатель нерген утларак пален налнеже. В.Юксернын шарнымашлаже самырык писатель радамым куштымаштат суапым ыштен кертят.

Иван ИВАНОВ,
Н.К.Крупская лумеш Марий кугыжаныш педагогический институтын профессоржо.

Редакция деч.

Шушаш ийын 13 январьыште кызытсе шочмо литературын ик аксакалже — Марий Элын калык писательже, республикысе Кугыжаныш премийын лауреатше, Йошкар-Олан почетный гражданинже, Кугу Отечественный сарын ветеранже, Калык келшымаш да "Знак Почета" орден-влакын кавалерже, "Ончыко" журналын 1954—1961 ийласе тун редакторжо Василий Степанович Столяров (Василий Юксерн) шке вачумбакыже 80 ийым пышта.

Журналын да тудын тужемле лудшыжын лумышт дене ме пагалыме Василий Степановичым шокшын-шокшын саламлена, пенгыде тазалыкым, пиалым, у сылнымут саскам алап кумылын тыланен кодына.